א) א שכל מזבח שאין לו לא כבש ולא קרן ולא יסוד ולא ריבוע פסול לעבודה רבי יוסי בר יהודה אומר אף הסובב אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שיתין מששת ימי בראשית נבראו שנאמר [1]חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן חמוקי ירכיך אלו השיתין כמו חלאים ב שמחוללין ויורדין עד התהום מעשה ידי אמן זו מעשה ידי אומנותו של הקב"ה תנא דבי ר' ישמעאל [2]בראשית אל תיקרי בראשית אלא ברא שית תניא ג) ר' יוסי אומר שיתין מחוללין ויורדין עד תהום שנאמר [3]אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויטעהו שורק זה בית המקדש ויבן מגדל בתוכו זה מזבח וגם יקב חצב בו אלו השיתין תניא ג) א"ר אלעזר בר צדוק ג לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ואחת לשבעים שנה פרחי כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש שדומה לעיגולי דבילה ובאין ושורפין אותו בקדושה שנא' [4]בקדש הסך נסך שכר לה'

כשם

רש"י

שכל מזבח כו'. להכי אין כשר לעבודה שכל המזבח שאין לו קרן וכבש ויסוד וריבוע פסול לעבודה הכי גרסינן. קרן אבן אמה על אמה ברום אמה לכל קרן ויסוד דהיינו אמה כניסה ראשונה וריבוע שאינו מרובע אם חסר אחד מכל אלו פסול. וטעמא אמר רב הונא בשחיטת קדשים (זבחים סב.) כל מקום שנאמר המזבח לעכב דהכי משמע המזבח זהו המזבח העשוי כן והנך בכולהו כתיב המזבח על קרנות המזבח באצבעך במלואים (שמות כט) ובכבש כתיב אל פני המזבח (ויקרא ו) והכבש הוא פניו של מזבח שהוא פתחו ועלייתו וביסוד כתיב אל יסוד המזבח (שם ח) ובריבוע כתיב רבוע יהיה המזבח (שמות כז): רבי יוסי בר יהודה אומר אף הסובב. מעכבו דקסבר ככרוב המזבח זהו הסובב והרי נאמר בו המזבח ורבנן סבירא להו זהו הכיור והכי אמרינן בזבחים בפרק קדשי קדשים (שם): שיתין. חלל שתחת המזבח כנגד מקום הנסכים: חמוקי. סתרי לשון חמק עבר (שיר ה) נסתר ונכסה ממני וכן עד מתי תתחמקין (ירמיה לא) תסתרי ממני שאת בושה ליקרב אלי על שמעלת בי. חמוקי ירכיך לשון ירך המזבח (ויקרא א): מעשה ידי אומנותו של הקב"ה גרסינן. ועליהם כרה דוד וכו' לא גרסינן ליה בתוספתא והכא נמי לא גרסינן ליה דמאן דאית ליה שכראן לית ליה שמששת ימי בראשית נבראו ד): לידידי. הקב"ה בשבילו אני משורר ובמקומו אני לקבול על זאת: שירת דודי לכרמו. על כרמו: כרם היה לידידי בקרן בן שמן. בארץ ישראל זוית השמינה מכל הארצות: ויעזקהו. בנה להם ערים בצורות מוקפות דלתים ובריח כטבעת דמתרגמינן עיזקא (שמות כה): ויסקלהו. כאדם המפנה אבנים מכרמו כלומר פינה האומות מפניהם שלא ישבו בארצם פן יחטיאו אותם: ויטעהו שורק. נטעו גפנים משובחות ולא זמורה אלא שרשין עצמן זה בית המקדש שהוא שורשן ועיקרן שמחבבם לפני המקום: ויבן מגדל בתוכו זה מזבח. העשוי כמגדל עוז: וגם יקב חצב בו. באותו מגדל. יקב הוא בור חפור וכן עד יקבי המלך (זכריה יד) בית שיחא דמלכא לשון שיח ומערה פושיי"ן בלע"ז: לול. ארובה שהיא מלמעלה למטה: בין כבש למזבח. הכבש ארכו ל"ב ומשפע ועולה ט' אמות עד שוה למזבח ולא היה ראשו מחובר למזבח אלא אויר מעט מפסיק בינתים כדאמר בזבחים (דף קד.) ועשית עולותיך הבשר והדם מה דם בזריקה אף בשר בזריקה הא למדת אויר יש בין כבש למזבח ואותו אויר קרוי בין כבש למזבח ולול היה באותו אויר במערבו של כבש בשמונה אמות מערבית של כבש שהכבש רחבו ט"ז אמה ממזרח למערב ואותו חלל שהנסכים יורדין לתוכו שהן נעשין בדרומית מערבית של מזבח ומוקף ארבע מחילות עד קרקעיתו וקרקעיתו של רצפת שיש ואין היין נבלע שם וכל נסכי יין של כל השנה יורדין שם. והאי תנא לית ליה שהיו שיתין יורדין עד תהום והכי אמרינן לקמן [ע"ב] דלית ליה ופליג אדרבנן: פרחי כהונה. ילדים כהנים: יין קרוש. שנעפש ונקרש: ושורפין אותו בקדושה. במקום קדוש בעזרה ומתוך השיתין מוציאין אותו שלא יתמלאו השיתין מן הנסכין שכל קרבנות הצבור והיחיד טעונין נסכים חוץ מחטאת ואשם ה) ושורפין אותם שאסורין בהנאה דקדש הוא: שנאמר בקדש הסך. הקיש שריפה לניסוכו:

מה

תוספות

שכל מזבח שאין לו קרן. וזה שקרנו נפגמה הוה ליה קרן כמאן דליתיה ולכך נפסל לעבודה דאין לו קרן דפגימה פוסלת באבני מזבח כדי שתחגור בה לפורן כדאמר פ"ק דחולין (דף יח. ושם) וטעמא פירש שם בקונט' משום דכתיב אבנים שלמות תבנה [ובסידא] פליגי בה תנאי התם ר"ש בן יוסי אומר טפח ר' אליעזר בן יעקב אומר כזית וי"ל דהטעם משום דלא חשיב ריבוע למר בהאי שיעורא ולמר בהאי שיעורא וריבוע מעכב כדקתני הכא ומיהו במזבח ניחא דכתיב רבוע יהיה המזבח אבל קרן מנלן דסיד היה בקרן דאע"פ שפירש כאן בקונט' קרן אבן מרובע אמה על אמה ברום אמה לא יתכן דע"י מלבן נעשה כדאי' בפ' איזהו מקומן (זבחים נד.) ושמא רבוע דקרן ילפינן ממזבח וא"ת ואבני מזבח מאי איריא משום דנפגמה תיפוק ליה משום דחסרה האבן ואפילו לא נפגמה לא קרינן בהו שלמות כדמוכח פ' איזהו מקומן (שם) גבי מזרחית דרומית שלא היה לו יסוד דפריך היכי עבדי לה אי דגייז לה אבנים שלמות אמר רחמנא וי"ל דהכי קאמר ליה התם אי גייז לשבר האבן אי אפשר [לשבר] בלא פגימה ואין כאן שלמות ואם בא לפחות ולהחליק בסכין בלא פגימה איכא איסורא דלא תניף עליהן ברזל וכן משמע במסכת ע"ז פ' ר' ישמעאל (דף נב:) גבי אבני מזבח ו) שקצצום וגנזום בית חשמונאי דקאמר היכי נעביד ניתברינהו אבנים שלמות אמר רחמנא נסרינהו פי' לעשות בלא פגימות לא תניף עליהם ברזל כתיב וא"ת וליעבדו על ידי שמיר דבבית שני הוה שמיר כדמוכח במסכת סוטה בפ' עגלה ערופה (דף מח.) דקאמר משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים משחרב בית המקדש בטל שמיר והיינו בית שני דאי בית ראשון ליערבינהו משחרב בית המקדש בטלו אורים ותומים ושמיר דמשמתו נביאים הראשונים היה חורבן הבית כדתניא בגמ' משחרב בהמ"ק בטלו אורים ותומים והיינו בית ראשון דחמשה דברים חסר בית שני מבית ראשון כדאיתא ביומא (דף כא:) אלא בטל השמיר היינו לאחר בית שני וכן הא דקאמר רשב"ג התם משחרב בהמ"ק ניטל טעם הפירות מסתמא לאחר חורבן בית שני קאמר שחרב בימיו תדע דאשכחן בבית שני שהיו פירות מתברכין בימי שמעון בן שטח ז) שנעשין חטין ככליות של שור הגדול ועוד יש להביא ראיה דהוה שמיר בבית שני מעובדא דדמא בן נתינה דפ"ק דקידושין (דף לא.) ודפ"ב דע"ז (דף כג: ושם) שבקשו ממנו חכמי ישראל אבנים לאפוד ואבני אפוד בעו שמיר כדקאמר ר' נחמיה פ' עגלה ערופה (סוטה מח:) כדכתיב במלואותם ואפי' ר' יהודה דפליג עליה ואמר שמיר שבו בנה שלמה את בהמ"ק מודה נמי דלאבני אפוד בעו שמיר כדמוכח פ' מי שאחזו (גיטין סח. ושם) גבי בנין בהמ"ק שעשה שלמה דקאמרינן היכי נעביד איכא שמיר דלייתי משה לאבני אפוד והאיא על כרחך רבי יהודה היא דלר' נחמיה לא הוה שמיר לבית המקדש ועובדא דדמא בן נתינה בבית שני הוה דקאמרינן התם לשנה נולדה לו פרה אדומה בעדרו ושבע פרות היו הראשונה שעשה משה שניה שעשה עזרא כדתנן במסכת פרה (פ"ג מ"ה) וכיון שהיה שמיר בבית שני כדפרישית אמאי גנזום בית חשמונאי וי"ל שמיר אין עושה אותן שלמות שלא תחגור בה לפורן וא"ת א"כ היאך בנו את המזבח דלא אפשר לומר שהיה מתקן מבחוץ ומכניסו מבפנים דאפילו כי האי גוונא במזבח אסור כדתניא במכילתא בסוף פרשת וישמע יתרו לא תבנה אתהן גזית בו אין אתה בונה גזית אבל אתה בונה גזית בהיכל ובקודש הקדשים ומה אני מקיים ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו בבית אינו נשמע אלמא במזבח אפילו בחוץ אינו נשמע וכן יסד רבינו אליהו הזקן באזהרת אמת יהגה חיכי אבני מזבח תוך ובר כן נגוזו ועבר והיינו יכולין לחלק בין קודם שהוקדשו אבנים למזבח דעודן חולין לאחר שהוקדשו אבל אין צריך דמשמע בפ' איזהו מקומן (זבחים נד. ושם) שבנו אותו באבנים החלוקות כגון חלוקי אבנים מן הנחל שבחול הים ובחול הים נבראו חלקות מששת ימי בראשית ומיהו קשה דגבי בית המקדש כתיב אבן שלמה מסע נבנה ואמר ר' יהודה דהוה שמיר לבהמ"ק ח):

אל תיקרי בראשית אלא ברא שית. האי תנא ור' יוחנן סברי מששת ימי בראשית נבראו אבל איכא תנא דדריש וגם יקב חצב לית ליה דמההוא קרא דריש מזבח ושיתין למזבח בידי אדם הוו ובמילתיה גרסינן ועליו כרה דוד ומיהו קשה דר' יוחנן אדר' יוחנן דהכא סבר מששת ימי בראשית נבראו דדריש מעשה ידי אמן מעשה אומנותו של מקום ולקמן בפרק החליל (נג.) א"ר יוחנן בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ושמא אמוראי נינהו ואליבא דר' יוחנן: ויטעהו שורק זה בית המקדש ויבן מגדל בתוכו זה מזבח וגם יקב חצב בו אלו השיתין. כך כתוב בכל הספרים וזה גרסת הקונט' אבל בתוספתא גרים ויבן מגדל בתוכו זה היכל וגם יקב חצב בו זה מזבח וקרי למזבח יקב לפי שמנסכין עליו את היין שמוציאין מן היקבים ומריבוא דגם דרשינן שיתין:

נסכים

מסורת הש"ס

א) זבחים סב., ב) [תוספ' פ"ג ה"ד], ג) [שם] מעילה דף יא: [תוספתא מעילה פ"א ה"ח], ד) עי' לקמן נג. רש"י ד"ה בשעה, ה) [מנחות ל:], ו) צ"ל ששקצום יעב"ץ, ז) [תענית כג.], ח) [וע"ע תוספות ע"ז כג: ד"ה בקשו ותוספות גיטין סח. ד"ה איכא ותוספות זבחים נד: ד"ה אבנים ותוספות חולין יח. ד"ה וכמה],

תורה אור השלם

1. מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: שיר השירים ז ב
2. בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: בראשית א א
3. (א) אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן שָׁמֶן: (ב) וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם יֶקֶב חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים: ישעיהו ה א-ב
4. וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיְיָ: במדבר כח ז

לעזי רש"י

פושיי"ן (פושי"ץ). גומה.

עין משפט נר מצוה

סג א מיי' פ"ב מהל' בית הבחירה הל' יז סמג עשין קסג:
סד ב מיי' שם הלכה יא:
סה ג מיי' שם הלכה יב:

רבינו חננאל

תניא אמר ר' אליעזר בר' צדוק לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש, פרחי כהונה אחת לשבעים שנה יורדין שם ומלקטין משם יין קרוש הדומה לעיגול דבילה ושורפין אותו בקודש. שנ' בקודש הסך,

עין משפט נר מצוה

סו א מיי' פ"ב מהל' מעילה הלכה ט:
סז ב מיי' פ"א מהל' עכו"ם הלכה ג:
סח ג מיי' פ"ג מהל' מ"ת הלכה יב טוש"ע י"ד סי' רמו סעיף כב:

מסורת הש"ס

א) [נ"ל דתנן], ב) מעילה דף יא., ג) [יומא נט: וש"נ], ד) חגיגה דף ג., ה) [מו"ק טז.], ו) [מכות כד.], ז) [ג"ז שם], ח) [בע"י וילקוט ליתא], ט) [בשל"ה ד' קמו: העתיק חסד], י) [כלאי' פסחים קיב.], כ) [פרשת בראשית סי' ג],

מה ניסוכו בקדושה כו'. לא יליף מהכא אלא ששריפתו בקדושה ולא בחול חוץ לעזרה אבל הוצאתו משם פשיטא ליה כדי שלא יתמלאו ולא צריך קרא: **מאי משמע.** מהכא שריפה: **אתיא קדש קדש.** ואיכא למימר נמי דמצות הוצאתו ושריפתו מהכא יליף: **בתחילה מועלין בהם.** משהוקדשו עד שנתנסכו יש בהם מעילה דקדשי גבוה נינהו: **ירדו לשיתין אין מועלין בהן.** שאין בהם שום צורך גבוה: **כמאן.** אילטריך למיתני אין מועלין כר' אלעזר בר צדוק דאין יורדין לתהום ואפשר לירד ולהביאם: **דאיקלט.** אם תלה כלי בתוך השיתין וקיבל: **א"ד לימא.** הא דקתני ירדו לשיתין אין מועלין רבנן היא ואיקלט אין מועלין דאין בהן מעתה צורך גבוה דאי ר' אלעזר אכתי בקדושתייהו קיימי דקאמ' שורפין אותו בקדושה אלמא קדושתן עליהם מדבעו שריפה: **שנעשית מצותו.** וניסוכו הוא עיקר מצותו: **פוקקין את השיתין.** את נקב שבראש המזבח שהנסכים יורדין בו לשיתין שיראה היין עליו כגרון מלא ושבע: **שכר.** לשון שכרות ושמחה ונסיכה: **מגרוניה שבע.** ע"י ששותהו בלגימות גסות וגרון מלא הוא משביע ולא על ידי שתיה מרובה שמכניס הרבה יין במעיו ע"י לגימות דקות ואינן כאוכלין ששובע שלהם בא במילוי כרס: **לגמע גמועי.** בלגימות גסות: **מגמע ליה גמועי.** דרך שביעה משום חיבוב מצוה: **בנעלים.** בעליית רגלים: **נדיב.** שנדבו לבו להכיר את בוראו: **תחילה לגרים.** בנדבת לבו להתגייר: **מאי דכתיב חמוקי ירכיך וגו' למה נמשלו וכו'.** רב ענן דרש לקרא כמו חלאים כלוחות שהיו מאבנים טובות כמו נזם [זהב] וחלי כתם (משלי כה) מעשה ידי אמן והלוחות מעשה אלהים (שמות לב): **חמוקי ירכיך.** הנסתרים כירך שכבוד התורה בצנעא ולא להיות יושב ושונה בגובה של עיר ט) ולא לשנות לתלמידיו בשוק כדאמר במועד קטן (דף טז.): **הוצאת המת והכנסת כלה.** דכתיב בהו לכת טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה (קהלת ז) אף שם צריך הצנע [א] לספוד במדה נאה ולשמוח במדה נאה ולא להנהיג קלות ראש בעצמו. וי"א אם צריך לבזבז להוצאת מת עני או להכנסת כלה ענייה יעשה בצנעא ולא לימא קמי מאן דלא ידע דעבדי [כן] וכן מפרש בשאלתות דרב אחאי י): **דברים שדרכן לעשותן בצנעא.** כגון צדקה הניתנת לעני בסתר שאין צריך להודיע לשום אדם מה שאין כן במת ובכלה לפי שאחרים מתעסקין בהן ויודעין היציאה משל מי והיינו דאמר רבי אלעזר דכל מילי בעי צניעותא והוא הדין לדברי תורה: **נבחר לה' מזבח.** הכל בכלל זבח חטאת ואשם ועולה ושלמים כולם זבח הם: **שנאמר זרעו לכם לצדקה וגו'.** קרא הכתוב זריעה צדקה ואת החסד קרא קציר וטובה קצירה מזריעה כדמפרש: **אדם זורע כו'.** ספק אינו אוכל שמא לא יצמח או ילקה בשדפון וברד: **אלא לפי גמילות חסדים שבה.** הנתינה היא הצדקה והטורח הוא החסד כגון מוליכה לביתו או טורח שתעלה לו להרבה כגון נותן לו פת אפויה או בגד ללבוש או מעות בעת שהתבואה מצויה שלא יוציא מעותיו לאיבוד שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני: **זרעו לכם לצדקה.** הצדקה היא הזריעה שזורע כדי לקצור לקבל שכר וקצרו לפי חסד שתקבלו שכר לפי החסד שבה: **גמילות חסדים בין בגופו.** כגון מספיד למת נושאו קוברו משמח חתן מלוה חבירו בדרך: **ובממונו.** מלוה לו מעות משאילו כלים ובהמה: **שמא כל הבא לקפוץ.** ולעשות צדקה וחסד קופץ ומספיקין וממציאין לו אנשים מהוגנים לכך ת"ל מה יקר צריך לתת לב ולטרוח ולרדוף אחריה לפי שאינה מצויה תמיד לזכות בה למהוגנים: **ואמאי נייתי במקודשת.** דקא סלקא דעתיה אין הכלי מקדשן קדושת הגוף ליפסל בלינה אא"כ דעתו שיקדשנו הכלי או אם יש בהן יותר מכשיעור אין ראויין לכלי ואין הכלי מקדשן דאין מקדשין אלא הראוי להם: **אין שיעור למים.** שאפילו יותר משלשה לוגין ראויין לנסך דלא פירשה בהן תורה שיעורא הלכך ראויין לכלי הם וכלי מיד מקדשן דכתיב (שמות ל) כל הנוגע בהם יקדש ואפילו אינו רוצה שיתקדשו עד מחר הכלי מקדשן מיד שלא מדעת:
ואי

נסכים בתחילה מועלין בהם. משנה היא במעילה פרק ולד חטאת (דף יא.) ומסיק עלה בגמ' בלשונות אחרים שאין כתובים כאן וגירסא דהכא עיקר:
ואי

כשם שניסוכו בקדושה כך שריפתו בקדושה מאי משמע אמר רבינא אתיא קדש קדש כתיב הכא [1]בקדש הסך נסך וכתיב התם [2]ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא כמאן אזלא הא א)(דתניא) ב) [א]נסכים בתחילה מועלין בהן ירדו לשיתין אין מועלין בהן לימא רבי אלעזר בר צדוק היא דאי רבנן הא נחתו להו לתהום אפילו תימא רבנן בדאיקלט ואיכא דאמרי לימא רבנן היא ולא ר' אלעזר בר צדוק דאי רבי אלעזר אכתי בקדושתייהו קיימי אפילו תימא רבי אלעזר ג)[ג]אין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו אמר ריש לקיש בזמן שמנסכין יין על גבי מזבח פוקקין את השיתין לקיים מה שנאמר בקדש הסך נסך שכר לה' מאי משמע אמר רב פפא שכר לשון שתיה לשון שביעה לשון שכרות אמר רב פפא שמע מינה כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע אמר רבא צורבא מרבנן דלא נפישא ליה חמרא ליגמע גמועי רבא אכסא דברכתא אגמע גמועי ד)דרש רבא מאי דכתיב [3]מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב מה יפו פעמותיהן של ישראל בשעה שעולין לרגל בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב שנא' [4]נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ויעקב אלא אלהי אברהם [ב]שהיה תחילה לגרים תנא דבי רב ענן מאי דכתיב ה)חמוקי ירכיך למה נמשלו דברי תורה כירך לומר לך מה ירך בסתר [ג]אף דברי תורה בסתר והיינו דא"ר אלעזר מאי דכתיב ו)[5]הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך עשות משפט זה הדין ואהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה ז)והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת דברים שדרכן לעשותן בצנעא על אחת כמה וכמה א"ר אלעזר גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר [6]עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח וא"ר אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר [7]זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד אם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל וא"ר אלעזר אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד ת"ר בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה צדקה בממונו גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו צדקה לעניים גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים צדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים וא"ר אלעזר כל העושה צדקה ומשפט כאילו מילא כל העולם כולו חסד שנאמר [8]אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ ת"ל [9]מה יקר חסדך אלהים ח)(חסד ה' מלאה הארץ) וגו' יכול אף ירא שמים כן ת"ל [10]וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו א"ר חמא בר פפא כל אדם שיש עליו ט)חן בידוע שהוא ירא שמים שנא' חסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וא"ר אלעזר מאי דכתיב [11]פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד איכא דאמרי תורה ללמדה זו היא תורה של חסד שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד: כמעשהו בחול כו': ואמאי נייתי במקודשת אמר זעירי קסבר אין שיעור למים וכלי שרת מקדשין שלא מדעת
ואי

רבינו חננאל

כשם שניסוכו בקודש כך שרפתו בקודש. דקיימא לן כל בקודש באש תשרף. **אסיקנא** אין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו. **אמר רבא** צורבא מרבנן דלא נפיש חמריה, ליגמעיה גמועי כי היכי דלישבע נחיריה. **עם אלהי אברהם** מפני שהוא תחילה לגרים. **אמר ר' אלעזר** מאי דכתיב הגיד לך אדם [מה טוב] וגו', עשות משפט זו הדין ואהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זו הוצאת המת והכנסת כלה. ומה דברים הללו שדרכן להיעשות בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת, דברים שדרכן לעשותן בצנעא כגון זו דברי תורה על אחת כמה וכמה. **ועוד** אמר גדולה צדקה מכל מקרבנות שנאמר עשה צדקה. וגמילות חסדים גדולה מן הצדקה. **תנו רבנן** בשלשה דברים גמילות חסדים גדולה מן הצדקה. צדקה לחיים היא ולעניים והיא בממונו, וגמילות חסדים לעניים ולעשירים לחיים ולמתים בגופו ובממונו. **והאוהב** צדקה ומשפט כאילו מלא העולם כולו חסד, שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' וגו'. ושמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ [בו] ת"ל מה יקר חסדך אלהים. יכול אף יריאי שמים כן, ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו. **וכל מי** שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים, שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו. **ועוד אמרי'** מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וגו', תורה לשמה ותורה ללמדה זו היא תורת חסד, ושאינה כן אינה תורה של חסד. **מתני'** כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת. אמאי לייתי במקודשת,

תורה אור השלם

1. וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַייָ: במדבר כח ז
2. וְאִם יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן הַלֶּחֶם עַד הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי קֹדֶשׁ הוּא: שמות כט לד
3. מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: שיר השירים ז ב
4. נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה: תהלים מז י
5. הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה יְיָ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ: מיכה ו ח
6. עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַייָ מִזָּבַח: משלי כא ג
7. זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי חֶסֶד נִירוּ לָכֶם נִיר וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת יְיָ עַד יָבוֹא וְיֹרֶה צֶדֶק לָכֶם: הושע י יב
8. אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: תהלים לג ה
9. מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן: תהלים לו ח
10. וְחֶסֶד יְיָ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים: תהלים קג יז
11. פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ: משלי לא כו

הגהות מהר"ב רנשבורג

[א] רש"י ד"ה הוצאת המת וכו' אף שם צריך הצנע לספוד. מלת לספוד נמחק ונ"ב לספוד:

מוסף רש"י

אין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו. דכיון דנעשית מצותו תו לא קרינן ביה קדשי ה' (יומא נט:). **שנקרא נדיב.** על שם שנדבו לבו להכיר בוראו (חגיגה ג.). **נדיבי עמים.** הם הגרים המתנדבין מבין העמים לקבל עליהן עול מצות (שם). **אף דברי תורה בסתר.** דכתיב בסיפיה דקרא מעשה ידי אמן, התורה מעשה אומנתו של הקב"ה (מו"ק טז:).